

81. Lásd az 1943. május 22-én kelt, 32 550/el. sz. parancsot.

82. *Uo.*

83. *FÁA*, 1:337–345. o.

84. *Uo.*, 2:61–63. o.

85. A Vörös Hadsereg téli támadása azzal kezdődött, hogy áttörte a magyar állásokat. A magyar csapatok bal szárnyán a második német hadsereg helyezkedett el, a jobb szárnyán a nyolcadik olasz hadsereg, valamint a harmadik és negyedik román hadsereg. C. A. Macartney, 2:97. o.

86. *FÁA*, 1:278. o. és Nagy, *i. m.*, 107. és 128. o. A második magyar hadsereg összeomlását publicisztikusan és célzatos beállításban dolgozta fel Nemeskürty a 76. jegyzetben említett művében. Beszámolóját a munkaszolgálatosok sorsáról a mű 179–194. oldalain találjuk. Azoknak a munkaszolgálatosoknak a jó részét, akik túléltek az ukrainai viszontagságokat, 1943 végén vagy 1944 elején leszerelték. A német megszállás után legtöbbször szeretteivel együtt gettóba került, és Auschwitzban végezte.

A német megszállásig a honvédelmi minisztérium a zsidó veszteségeket belefoglalta időközönként kinyomtatott Veszteségi Lajstromába, és itt lényeges adatokat közölt a harctéren elesett munkaszolgálatosokról. Az 1943 januárjától júniusáig terjedő listákat lásd *MOL*, 12. tekercs. Az 1942–43-ban, főként Ukrajnában elpusztult, több mint 34 000 zsidó munkaszolgálatos igazolványát a magyar hatóságok 1990 végén átadták a jeruzsálemi Yad Vashemnek.

A kommunista rendszer 1989–90-ben történt felbomlása után számosan kísérletet tettek a Holocaust, s benne a munkaszolgálatos-rendszer természetének eltorzítására, illetve kétségbe vonták a zsidó veszteségek számadatait. Lásd például Stark Tamás, Szabó Péter és Szakály Sándor tendenciózus „tanulmányát” („A magyar munkaszolgálat”) a *Magyar Nemzet* 1992. február 20-i számában. E cikk megfelelő bírálata olvasható Rónai Tamás: „Maradjunk a tényeknél” c. válaszcikkében, *Magyar Nemzet*, 1992. február 26.

87. A különleges katonai alakulatokról és munkaszolgálatos-századokról, amelyek 1943 tavaszán és kora nyarán kerültek Ukrajnába, felsorolás található: *FÁA*, 1:LXXX–LXXXII. o.

88. Nem sokkal a voronyezsi áttörés után, 1943. január 24-én Jány tábormok napiparancsot adott ki, és ebben leszögezte: „a második magyar hadsereg elvesztette a becsületét, mert leszámítva néhány embert, aki hű maradt esküjéhez, és teljesítette kötelességét, a többiek nem tették meg azt, amit elvártak tőlük”. Nemeskürty, *i. m.*, 134. o.

89. *Uo.*, 189. o.

90. *Uo.*

91. SS-Sturmbannführer Christensen 1943. március 19-i leiratában, amelyet valamennyi SD-alakulat parancsnoka megkapott, elismeri, hogy Ukrajnában „elleneséges elemekkel”, köztük gyerekekkel együtt magyar zsidókat is agyonlőttek. 3012-PS, lásd *IMT*, 31:493–495. o.

92. Német alakulatok által elkövetett kegyetlenkedések közül mutat be néhány elrettentő esetet. *FÁA*, 1:LXXXV–LXXXVI. o.

93. *Uo.*, CXXIII. o.

94. *RLB*, 55., 57. dok.

95. Hasonlók történtek például a 101/35. munkaszolgálatos-században és azoknál az alakulatoknál, amelyek 1943 elején az ukrainai Horcsikban állomásoztak. Zsoldos György szakaszvezetőt a háború után ezek miatt 15 évi kényszermunkára ítélték. *FÁA*, 2:194. o.